

GAZZÂLÎ VE MODERN EVRİM PARADİGMASI

Shoaib Ahmed Malik

Çeviri: Mehmet Bulgen

İÇİNDEKİLER

TÜRK OKUYUCU İÇİN YAZARIN ÖNSÖZÜ	13
TAKDİM.....	17
KİTAP HAKKINDA UZMAN GÖRÜŞLERİ	19
TEŞEKKÜR.....	23
GİRİŞ	27
Zorlu Manzara	28
İslâm ve Bilim Arasında Gezinmek	28
Yanlış Anlamalar.....	30
Sorunlu İkilimler	31
Duygular	32
Bu Kitabın Doğası	33
Gazzâlî	36
KİTABIN ANA HATLARI	39
I. Kısım: Bağlamın Belirlenmesi (iki bölüm)	39
II. Kısım: Evrim Üzerine İslâmî Bakış Açılı (üç bölüm).....	39
III. Kısım: Metafiziksel Değerlendirmeler (üç bölüm).....	40
IV. Kısım: Hermeneutik Değerlendirmeler (iki bölüm).....	41
Son Düşünceler.....	41
I. KISIM	
BAĞLAMININ AYARLANMASI	49
1. EVRİM NEDİR NE DEĞİLDİR?.....	51
Giriş.....	51
Evrim İlkeleri.....	53
Temel Fikir.....	53
Genotip ve Fenotip.....	53
Evrim Süreci	54
Evrim Modeli	61
Evrimi Tanımlamak	63

Evrim İçin Kanıtlar	65
Fosil Kayıtları	65
Homoloji	68
Genetik	68
Özet	71
Evrimin Çok Kısa Bir Tarihi	72
Ortaçağ Fikirleri	72
Darwin Öncesi Fikirler	73
Charles Darwin	75
Neo-Darwinizm	78
Güncel Tartışmalar	81
Özet	82
Evrime Yönelik Eleştiriler ve Bunların Değerlendirilmesi	83
1. İtiraz: Evrim Sadece Bir Teoridir	83
2. İtiraz: Evrim Yanlışlanabilir Değildir	84
3. İtiraz: Fosil Kayıtlarında Boşluklar Vardır	86
4. İtiraz: Bilim İnsanları Evrim Konusunda Hemfikir Değil	87
5. İtiraz: Evrim Yaşamın Kökenini Açıklayamaz	89
6. İtiraz: Evrim Rastlantısaldır, Bu da Tanrı'nın Her Şeye Gücü Yetme ve Her Şeyi Bilmeye Yetilerini Zayıflatır	90
7. İtiraz: Evrim Doğalcı (Naturalistik) ve Ateisttir	91
8. İtiraz: Evrim Ahlakı Zayıflatır	92
9. İtiraz: Charles Darwin Bir Ateistti	93
Sonuç	94

2. HRİSTİYANLARIN EVRİME TEPKİLERİ	103
Giriş	103
Genç Dünya Yaratılışçılığı (GDY)	104
Yaşlı Dünya Yaratılışçılığı (YDY)	108
Akıllı Tasarım (AT)	112
Teistik Evrim (TE)	116
Sonuç	118

II. KISIM

EVİRİM ÜZERİNE İSLÂMÎ BAKIŞ AÇILARI	125
3. İSLÂMÎ KUTSAL KİTAP VE EVRİM	127
Giriş	127
İslâmî Kutsal Metinlerde Yaratılış	130
Göklerin ve Yerin Yaratılışı	130
(İnsanın Dışındaki) Canlıların Yaratılması	133
Hız. Âdem'in Yaratılışı	135
Hristiyan ve İslâmî Anlatılar Arasındaki Temel Farklar	142
İlk Günah	142
Evrenin/Dünyanın Yaşı	143
Peygamberlik Soyu	143

Hz. Nûh'un Tufanı.....	144
Sonuç	144
4. MÜSLÜMANLARIN EVRİM HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	149
Giriş.....	149
Sınıflandırmaların Gözden Geçirilmesi	150
Müslüman Yelpazesi.....	157
Yaratılışçılık	159
İnsan İstisnacılığı	167
Hz. Âdem İstisnacılığı.....	180
İstisna Yok.....	185
Sonuç	195
5. ESKİ METİNLER, YENİ MASKELER: TARİHİ İSLÂMİ METİNLERDE EVRİMİ YANLIŞ OKUMAK.....	203
Giriş.....	203
Evrimi Tarihi Eserler Üzerinden Okumak	208
İbn Haldûn	209
Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî.....	211
Câhız.....	216
İhvân-ı Safâ (Arınmış Kardeşler)	219
Sonuç	222
III. KISIM	
METAFİZİKSEL HUSUSLAR	227
6. ŞANS, NATÜRALİZM VE VERİMSİZLİK	229
Giriş.....	229
Eş'ârî Okulu.....	231
Tanrı'nın İradesi, Bilgisi ve Kudreti	233
İlahi Kudret	234
Yaratılışın Mümkünlüğü.....	235
Doğa Kanunları	236
Özgür İrade.....	238
İlahi Eylem Projesi.....	239
1. Genel İlahi Eylem ve Özel İlahi Eylem	240
2. Müdahalecilik ve Müdahalesizlik	240
3. Bağdaşırılık ve Bağdaşmazlık.....	241
4. Kuralcı ve Betimleyici	242
Her Şeyi Bir Araya Getirmek.....	243
Eş'arilik ve İlâhi Eylem Projesi (İEP)	244
Doğalcılık, Şans ve Verimsizlik İddialarının Değerlendirilmesi.....	247
Doğalcılık Sorunu	247
Evrim Dışlayıcılığı.....	249
Ne Tür Bir Metodolojik Doğalcılık?.....	250
Şans/tesadüf Sorunu.....	251

Şans ve Tanrı.....	252
Şans ve Amaç.....	254
Verimsizlik Sorunu.....	258
Sonuç.....	259
7. AKILLI TASARIM	267
Giriş.....	267
Ön Yorumlar	268
Tasarım Argümanlarının Farklı Sunumları.....	268
Yukarıdan Aşağıya ve Aşağıdan Yukarıya Farklılıklar.....	269
Kozmolojik ve Biyolojik Tasarım.....	270
Michael Behe'nin İndirgenemez Karmaşıklığı.....	271
Akıllı Tasarımın Bir Bilim Olarak Değerlendirilmesi	276
Akıllın Tasarımın Teolojik ve Felsefi Açından Değerlendirilmesi	282
Yerelleştirme Sorunu.....	283
Belirtilme Sorunu.....	283
Geçici Geriçıkırım Problemi.....	285
Mümkünlük Sorunu.....	286
Sonuç.....	289
8. AHLAK VE EVRİM.....	297
Giriş.....	297
Terminoloji.....	299
Tanımlayıcı Evrimsel Etik.....	300
Normatif Evrimsel Etik	300
Evrimsel Metaetik	300
Özet.....	300
Evrim ve Ahlak.....	301
Evrimsel Etik Bilimi.....	301
Ahlaki Doğuştancılık	305
Evrim, Normatiflik ve Ahlaki Gerçekçilik	307
Gazzâlî'nin Ahlaki Çerçevesi.....	311
Gazzâlî'nin İyi Anlayışı	311
Muhtemel itirazlar	316
Gazzâlî'ye Göre Kötülük ve Nesnel Ahlâk Sorunu.....	318
Kötülük Sorunu.....	318
Nesnel Ahlak Sorunu	320
Sonuç.....	321
IV. KISIM	
HERMÖNETİK HUSUSLAR	327
9. GAZZÂLÎ'NİN HERMÖNETİĞİ	329
Giriş.....	329
Akıl ve Vahiy	331
Bilim ve Hermenötik.....	339

Teoloji ve Hermenötik	341
Gazzâlî'nin Mecazî Okuma Metodolojisi	344
Klasik Arapça	347
Bağlamsal Gösterge	350
İlahiyat ve Hadisler	351
Sonuç	355

10. İSLÂMÎ KUTSAL METİNLERDE YARATILIŞÇILIK MI

YOKSA EVRİM Mİ VAR?..... 361

Giriş.....	361
Hermenötik Bilimcilik.....	363
İnsan Evrimine Getirilen Eleştiriler.....	367
Cennet Bahçesi mi, Dünya Bahçesi mi?.....	367
İnsanın Asaleti	369
Tanrı'nın Elleri.....	371
İstisna Yok Kampının Argümanları.....	373
Hız. Âdem'in Yaratılış Anlatısının Sembolik Okumaları	373
Beşer ve İnsan Ayrımı	376
Kur'an'da Evrime İlişkin Hazır Okumalar.....	381
Yargının Durdurulması	387
Hadisler ve Evrim	392
Hız. Âdem'in Boyu Hakkındaki Hadisin Analizi	394
İnsan ve Hız. Âdem İstisnacılığı.....	396
İlahî Aldatmaca.....	397
Ensest	398
Genetik Darboğaz.....	399
Sonuç	402

SONUÇ..... 407

DİZİN..... 415

“İnancın temellerini [araştırırken] kati yükümlölük, doğru yolda itidali ve istikameti korumaktır; zira meseleyi takip ederken her iki aşırılık da kınanan bir durumdur.”

Ebû Hâmid el-Gazzâlî

TÜRK OKUYUCU İÇİN YAZARIN ÖNSÖZÜ

İslâm ve bilimin tomurcuklanan alanı son birkaç on yıldır istikrarlı bir şekilde gelişmektedir. Bununla birlikte, İslam ve bilim şemsiyesi altına giren pek çok mesele arasında, İslam ve evrim tartışması en kutuplaştırıcı, tartışmalı ve yine de heyecan verici alanlardan biri olmaya devam etmektedir.

Evrim, tüm yaşamın, bizi bir 'hayat ağacına' yerleştiren biyo-tarihsel güçler aracılığıyla birbirine bağlı olduğunu iddia eden biyolojik bir teoridir. Ayrıca karşılaştığımız bilimsel kanıtlar göz önüne alındığında, insanların bu süreçte bir istisna olmadığını belirtmektedir. Başka bir deyişle, insanlar bir anda var olmamışlardır; biyolojik dünyanın geri kalanıyla süreklilik arz etmektedirler. Doğal olarak evrim, Müslümanlar da dahil olmak üzere, dine inananlar için pek çok sorun gündeme getirmiştir. Aşağıdakiler bunlardan bazılarıdır:

1. Evrim tasarımı meydan okur: Bir bakış açısına göre evrim biyolojik organizmalarda görülen tasarımla rekabet eder ya da tasarımı zayıflatır. Bazıları Tanrı'yı her bir biyolojik varlığı hikmetli bir plana göre işlemekten sorumlu bir zanaatkâr olarak görür. Ancak evrim, türlerin kökenine bilimsel bir açıklama getirmekte ve böylece biyolojik varlıkların (doğrudan) Tanrı tarafından tasarlandığı tezini zayıflatmaktadır.

2. Şans/tesadüf, ilâhî takdiri zayıflatır: Evrimin ya da en azından Neo-Darwinci yorumun doğasında belirlenmezci/indeterministlik bir süreç vardır. Bazıları, Tanrı'nın takdirini zayıflattığı için Tanrı'nın indeterministlik bir süreç yoluyla yaşam yaratmasının uygun olmadığına veya bunun imkânsız olduğuna inanmaktadır.

3. Şans, erekbilime (teleoloji) zarar verir: Din, Tanrı'nın niyet ve amaçları olduğunu söyler. Ancak, eğer evrim doğruysa, tüm yaşam kökten tesadüfi görünmektedir. Tanrı gerçekten insanları yaratmayı amaçlamış mıdır, yoksa biz şanslı bir tesadüf müyüz?

4. Evrim kötülük sorununu güçlendirir: Tahminlere göre şimdiye kadar yaşamış tüm türlerin %99'unun soyu tükenmiştir. Her şeye gücü yeten, merhametli

bir Tanrı neden yok oluşun, hayvanların acı çekmesinin ve zulmün içinde yer aldığı bir süreçle yaşamı yaratsın ki?

5. Evrim kutsal kitaplardaki ayrıntılarla sorun oluşturur: Dinî kutsal kitaplar evrim teorisiyle kesişen ve potansiyel olarak çatışan çeşitli ayrıntılar içerir. Bunlar arasında dünyanın yaşı, Hz. Nuh Tufanı ve en önemlisi Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılış kıssası yer almaktadır. Kişinin yorum/hermenötik çerçevesine bağlı olarak, bu anlatıların bazılarını veya tamamını evrim teorisiyle uzlaştırmak zor olabilir.

Konuyu araştırmaya başladığımda son on yılda yapılmış bazı yayınlar mevcuttu. Pozisyonlar ve odaklar çeşitlilik gösteriyordu. Bazı çalışmalar tanımlayıcıken bazıları ise normatifti. Gelişen literatüre rağmen şahsen bu alanda daha fazla şey yapılabileceğini düşündüm ve bu nedenle bu kitabı kaleme aldım: Elinizde çevirisini tuttuğunuz ve Routledge'in Bilim ve Din serisinden çıkan İslâm ve Evrim: Gazzâlî ve Modern Evrim Paradigması (Islam and Evolution: Al-Ghazâlî and the Modern Evolutionary Paradigm) (Malik 2021) adlı kitabı kaleme aldım.

Kitabı yazarken aklımda birkaç hedef vardı. İlk olarak, alana açıklık getirmek istedim. Hemen gözlemlediğim şeylerden biri, evrim bilimi hakkında ne kadar çok yanlış anlama ve hatalı bilgi olduğuydu. Bu yanlış anlama sonucunda oluşan önyargılar nedeniyle evrim artık kesinlikle bilimsel bir teori olarak görülüyor, bunun yerine ateizm, sekülerizm, sömürgecilik, emperyalizm, komünizm ve modernizm gibi çeşitli 'izm'leri çağrıştırıyor. Aynı zamanda 'evrim' ve 'Darwinizm' kelimelerinin toplumsal olarak tabu olmasının nedeni de budur. Teorinin bu şekilde önceden çerçevelenmesi, felsefi, tartışmalı, sosyal ve politik yüklerle gölgelenmeden kendi bilimsel değeriyle anlaşılmasını çok zorlaştırıyor. Bu doğrultuda, en azından 'havayı temizlemeye' çalışmak istedim.

İkinci olarak, manzarayı sistematik hale getirmek istedim. Ortadaki farklı görüşler nelerdir? Bunlar anlamlı bir şekilde nasıl sınıflandırılabilir? İhtilaf alanları nelerdir? Tüm görüşleri anlamlı tek bir başlık altında toplamak, özelde İslâm ve evrim, genelde ise İslâm ve bilim söylemine yardımcı olacak önemli bir hedefti.

Üçüncü olarak, tartışmaya teoloji (akide) merceğinden yaklaşmak istedim. Eğer bazılarının iddia ettiği gibi evrim haramsa ya da inançsızlığa (küfür) yol açıyorsa, bunun hangi teolojik temellere dayandırıldığını anlamak istedim. Bu bağlamda 'teoloji' terimini açıklayarak başlayalım. İslâm, diğer dinler gibi, semsiyesi altında çeşitli gruplar/mezhepler barındırır. Genel olarak Sünnîler ve Şii'ler vardır. Bunlar, takipçilerinin sahip olması gereken belirli inanç taahhütlerini belirleyen iki geniş itikâdî kamptır. Her birinin altında başka alt bölümler de vardır. Sünnî İslâm'da üç temel inanç/itikâd ekolü vardır. Bunlar Eş'arîlik,

Mâtürîdîlik ve Eserîlik/Selefiliktir (Jackson 2009). Ben şahsen kendimi Eş‘arî olarak tanımlıyorum ve bu grubun en ünlü kelâmcılarından biri olan Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin bakış açısını benimsiyorum. Bu çerçevede, evrimin bazılarının iddia ettiği kadar sorunlu olmadığını savunuyorum. Yardımcı bir nokta olarak, İslâm geleneğinin çağdaş kaygıları (ister bilim ister felsefe alanında olsun) ele alma kapasitesine ve kaynaklarına sahip olduğunu ve bu nedenle hala geçerli olduğunu göstermek istedim. Bu çalışma, mutlak kemikleşme ile İslâmî entelektüel mirastan tamamen vazgeçme arasında sağlıklı bir denge kurmaya çalışıyor. Son olarak, tek bir kesin cevap olduğunu da iddia etmiyorum; kitabımda masada seçenekler olduğunu açıkça belirtiyorum ve neyin makul görüldüğüne karar vermeyi size yani okuyucuya bırakıyorum.

Emin olmak gerekirse, kitapta sunulan argümanlar ve sonuçlar Sünniliğe, Eş‘arîliğe veya Gazzâlî'nin düşüncelerine münhasır olmak zorunda değildir. Yine de konumumu belirtiyorum çünkü kişinin teolojik taahhütlerini açıkça belirtmesinin çok önemli olduğuna inanıyorum. Dolayısıyla, insanlar İslâm ve evrimin uyumlu veya uyumsuz olduğuna inandıklarını söylediklerinde, ilk sorum hangi teolojik pozisyona göredir? Dünya görüşlerimiz, metafizik ve kutsal metinlere bağlılıklarımız konusunda dürüst ve açık olmadan, tartışmanın her zaman bulanık kalacağı kanaatindeyim.

Kitabım yayımlandıktan sonra, dergilerde ve çevrimiçi forumlarda yer alan incelemelerle çeşitli kitlelerden dünya çapında ilgi gördü. Son olarak kitabım, bu alanın önde gelen topluluğu olan *Uluslararası Bilim ve Din Topluluğu (International Society for Science and Religion)* tarafından 2022 yılında bilim ve din üzerine yazılmış en iyi akademik kitap ödülüne layık görüldü. Dahası, kitabın yayınlanması heyecan verici yollar açtı ve Endonezya'da dahil olmak üzere dünyanın dört bir yanından çeşitli insanlarla sohbet ve müzakerelere vesile oldu.

Sadece bir meslektaş ve dost değil, aynı zamanda önde gelen kelâm araştırmacılarından biri olan Prof. Dr. Mehmet Bulgen'e monografimi Türkçeye çevirdiği için müteşekkirim. Bu iş için daha uygun birini düşünemezdim. Umarım bu çeviri, Türkçe konuşan dinleyiciler arasında fikir alışverişini genişletir ve bu konuların anlaşılmasını derinleştirir.

Siz okuyuculara iyi okumalar dilerim. Söylediğim her şeyde benimle aynı fikirde olmanızı beklemiyorum, ancak çalışmam manzarayı netleştirirse, en azından bunu önemli bir kilometre taşı olarak görürüm. Günün sonunda, en iyisini Allah bilir (Allâhu a'lem).

Saygılar
21 Nisan 2024
Dr. Shoaib Ahmed